

Messet ekting

Over Timur Vermes *Daar is hij weer*

Het vertalen van *Daar is hij weer* was voor mij een avontuur, niet in de laatste plaats doordat de hoofdpersoon een avontuur overkomt. Werp een blik op de kaft en je weet welk avontuur:

hij is weer terug, en wie is die hij?

Adolf Hitler. Hij wordt in 2011 wakker in Berlijn, nog helemaal zichzelf, nog steeds even oud, nog steeds in zijn uniform, al stinkt het een beetje, nog steeds met die snor en die spuuglok, nog steeds met dezelfde bekrompen denkbeelden als vroeger. En hoe het mogelijk is dat hij na 56 jaar weer tot leven is gekomen, vraagt hij zich eigenlijk niet eens af.

Ik heb er het met de auteur, Timur Vermes, over gehad. Hij zei: ‘Met Martin Luther King was het me niet gelukt, en met Mao Tse Tung ook niet, maar Hitler geloofde in de voorzienigheid en hij dacht dat het door het lot was voorbeschikt dat hij Duitsland van de barbaren zou redden, van de

horden uit het oosten. Het is zo klaar als een klontje dat die taak nog niet af is, en dat hij de enige is die hem kan afronden.’

Vermes was er zelf verbaasd over dat het boek zo goed verkocht, de oplage had het miljoen al bereikt, vertelde hij me vorig jaar september. En dat terwijl de recensies slecht zijn. De Duitse recensenten menen dat Hitler een serieuze zaak is, hier ligt zelfs een verantwoordelijkheid, omdat zoiets nooit weer mag gebeuren. Om Hitler lachen is volkomen uit den boze.

Maar juist dat spotten is iets wat de recensenten in Nederland toejuichen: het is hoog tijd dat de Duitsers een keer lachen, de zaak wat relativiseren in plaats van alles wat met die oorlog te maken heeft, altijd zo bloedserius te nemen. Andere Duitse recensenten vragen zich ongerust af of het wel zo is dat we *om* Hitler lachen. Lachen we niet juist *met* hem, dus om

hetzelfde waarom hij zou lachen? We zitten immers in het hoofd van Hitler, wat een ranzig gevoel is, om kippenvel van te krijgen.

Maar zo erg is het toch niet. Vermes heeft twee procedés toegepast waardoor je wel degelijk *om* de man kunt lachen. In de eerste plaats hebben wij lezers een enorme voorsprong op de hoofdpersoon, die niets van de wereld van 2011 begrijpt, en dat geeft ruimte voor gniffelen en leedvermaak. In de tweede plaats heeft Vermes hem afgeschilderd als de geborneerde, bekrompen persoon die hij was, en dat is de beste garantie voor de lach: kijk maar naar de clown die niet heeft opgeslagen dat er zich daarginds een valkuil bevindt en er ondanks al het waarschuwend geroep van het publiek met een beate glimlach nog eens op afloopt. Starre domheid: succes verzekerd.

Maar lachen die andere personages zich dan geen bult? Welnee, ze zien hem als acteur, een acteur die zijn rol meesterlijk speelt: dat naturel waarmee hij groet (slap handje), is gewoon geweldig. Hij krijgt al snel het aanbod zichzelf te spelen in een tv-programma. Zonder personeel is de man niets en hij eist en krijgt een eigen kantoor en een secretaresse van de betreffende tv-zender. ‘Masset ekting?’ vraagt ze. Hij verstaat het niet. Bedoeld is ‘method acting’, de door Stanislavski begin twintigste eeuw ontworpen methode van leren acteren, waarbij de acteur zich 24 uur per dag verdiept in het personage dat hij moet spelen. De scène waarin Hitler zijn secretaresse voor het eerst ontmoet en die hieronder volgt, laat zien hoe hij onder alle omstandigheden zichzelf blijft en ook dat hij eventuele verontrustende signalen eenvoudigweg negeert.

‘Nou,’ zei ze, [...] ‘u bent dan zeker meneer Hitler!’ Ze stak haar hand uit. Ik schudde haar hand, ging weer zitten en vroeg tamelijk kortaf: ‘En u bent?’ ‘Vera Krömeier’, zei ze. ‘Dit is koel, zeg. Mag ik u meteen wat vragen? Is ’t masset ekting?’

‘Pardon?’

‘Nou, wat die de Niro ook doet. En Petsjino ook. Masset ekting. Dat je zo helemaal in je rol zit?’

‘Luister eens, juffrouw Krömeier,’ zei ik beslist, en ik kwam overeind, ‘ik weet niet precies waar u het over hebt, maar vóór alles is van belang dat u weet, waar *ik* het over heb, en daar...’

‘Daar heppu gelijk in’, zei juffrouw Krömeier en pakte met twee vingers de kauwgum uit haar mond. [...] ‘Wat hattu zich dervan voorgesteld, mees?’

Ik zuchtte. Zij dus ook. Ik moest weer van voren af aan beginnen.

‘In de eerste plaats,’ zei ik, ‘is het geen “meester”, maar “Führer”. En wel “mijn Führer” als u zo vriendelijk wilt zijn. En ik zou graag willen dat u netjes groet als u hier binnenkomt!’

‘Groet?’

‘Met de Hitlergroet, natuurlijk! Rechterarm omhoog.’

Haar gezicht begon van begrip te stralen en ze sprong meteen op. ‘Ik wistet. Toch! Messet ekting! Zal ik ’t meteen maar effe doen?’

Ik knikte toestemmend. Ze rende de deur uit, deed hem dicht, klopte aan en toen ik ‘binnen’ zei, kwam ze binnen, strekte haar arm loodrecht omhoog en schreeuwde: ‘GOEDEMORGE, ME FÜHRER!’ En toen voegde ze eraan toe: ‘Dat moet toch zo geschreeuwd, hè? Ik heb ’t wel es in een film gezien.’ Toen hield ze geschrokken op en brulde: ‘OF MOETET ALLEMAAL GESCHREEUWD WORDEN? HEBBEN ZE BIJ HITLER OOK DE HELE TIJD STAAN SCHREEUWEN?’ Ze keek naar mijn gezicht en zei op een bezorgde, maar normale toon: ‘Dat was zeker ook weer niegoed, hè? Sorry, hoor! Neemtu nou een ander?’

‘Nee,’ zei ik geruststellend, ‘dat is wel in orde. Ik verwacht van geen enkele volksgenoot perfectie. Ik verwacht alleen dat hij zijn best doet, ieder op zijn post. En u lijkt me uitstekend op weg zo. Maar doet u me alstublieft een plezier en schreeuw niet meer!’

‘Ja, me Führer’, zei ze en ze voegde eraan toe: ‘Goed, hè?’

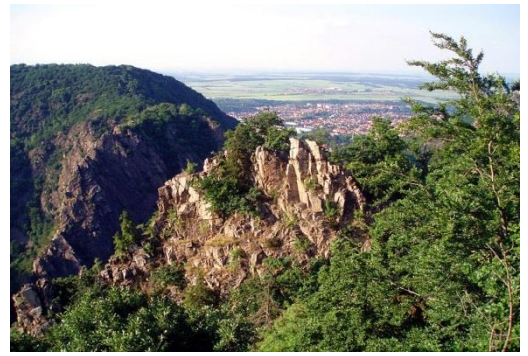
‘Helemaal’, zei ik lovend. ‘Uw hand moet echter nog wat naar voren. U steekt uw vinger niet op in een dorpsschooltje!’

‘Ja, me Führer. En wat doen we nu?’

‘In de eerste plaats,’ zei ik, ‘laat u me eens zien hoe dit televisieapparaat werkt. Vervolgens haalt u dat apparaat van uw schrijftafel af, want u wordt hier niet voor televisie kijken betaald. En dan hebben we nog een fatsoenlijke schrijfmachine voor u nodig. Niet elk apparaat is geschikt, wij hebben lettertype Antiqua 4 mm nodig, en wat u ook voor me tikt, u tikt het met een regelafstand van een centimeter. Anders kan ik het geheel alleen met een bril lezen.’

Maar de hoofdpersoon is niet zo dom of hij weet dat hij zich in de 21^e eeuw zal moeten verdiepen. Hij kijkt televisie en merkt tevreden op dat er nog werkloosheid is, met de steun van de werkelozen is hij in de jaren twintig groot geworden. De werkloosheidsregeling heet

HARTZ-IV, naar een meneer Hartz, die de wet heeft ontworpen, maar Hitler verstaat het als de Harz (het gebergte).

Hij zit in zijn eigen wereldje, schermt zich af en interpreteert alles op zijn eigen manier. En dat is eigenlijk van het begin af aan mijn grote probleem geweest. Hoe moest ik Hitlers taalgebruik vertalen?

Luister om een idee te krijgen van Hitlers stem eens naar een stukje uit het luisterboek. In Duitsland worden luisterboeken meestal ingesproken door een acteur, niet door de auteur. Men is speciaal op zoek gegaan naar iemand die Hitlers stem na kon doen, het werd Christoph Maria Herbst.

<http://www.youtube.com/watch?v=fDwZgO6hxRo>.

Vermes heeft gewerkt met Hitlers boeken en redevoeringen en het is elke Duitser onmiddellijk duidelijk wie hier praat. Zodra je dat vertaalt, in welke taal dan ook, is dat effect volkomen weg.

Al is het dus bij voorbaat een verloren zaak om die stem te vertalen, je moet ergens beginnen. Bij de ouderwetse naamvallen die hij gebruikt, bijvoorbeeld. Die hebben wij in het Nederlands ook nog wel, in de vorm van versteende naamvallen: de heer des huizes, te elfder ure, mijnentwege. Zelfs met de uitgebreidste lijst van dat soort vormen kwam ik toch tekort bij het vertalen, want het zou wel heel toevallig zijn als mijn vertaling in al die uitdrukkingen kon worden gevat. Ik moest iets anders verzinnen. Ik kocht een oud Kramers-woordenboek, speciaal een editie uit de jaren vijftig, waarin ik hoopte ouderwetse woorden aan te treffen. Elke keer dat ik het opendeed, waaide me een mufte lucht tegemoet.

Het leverde me prachtige woorden op als mallejan, gelaatsuitdrukking, zuivelconsulent, mutsaard, tijdsbestek, huisjapon, contramineren. Ik dacht naïef genoeg dat ik eenvoudig maar een ouderwets woord van Hitler hoefde op te zoeken om een ouderwetse, Nederlandse pendant te vinden. Maar zo werkt het natuurlijk niet.

Intussen was ik toch met de vertaling begonnen, want die komt er niet vanzelf. Tijdens het werk bleek dat een andere oplossing die ik had bedacht, namelijk om consequent ‘men’ als vertaling van het Duitse *man* te gebruiken om een plechtstatig effect te bereiken, ook al niet werkte. Duitsers grijpen naar *man* op momenten dat ze geen ‘ik’ willen zeggen, uit bescheidenheid, maar ook om hun eigen mening wat meer gewicht te geven. Nederlanders daarentegen gebruiken ‘men’ graag om aan te geven dat zij juist niet degenen zijn die iets beweren: ‘men’ doet dat. Alweer een oplossing die niet werkte.

Een gouden tip kreeg ik van een collega: lees Voskuil, *Het bureau*. Dan kom je in de sfeer terecht waarin het heel gewoon is dat heren op leeftijd drentelen en een gemelijk gezicht trekken. Het gaat meer om die sfeer, dan om de woord-op-woordvertaling van ouderwetse Duitse taal.

Via een omweg kwam ik op de gedachte het bijwoord in te schakelen. Ik las ergens de zin

Hij had **resoluut** gezegd dat het voor hem in zijn positie **absoluut** ondenkbaar was dat hij zijn dochter iets liet doen wat zo **volkomen** verboden was, en dat hij zo veel bijwoorden gebruikte, betekende niet veel goeds

en ik dacht: ja, de bijwoorden! Bijwoorden zijn zoals het woord al zegt bijwoorden, volkomen overbodig, zinnen kunnen gemakkelijk zonder. Maar ze kunnen wel een bepaalde sfeer weergeven, ze geven sjeu aan een tekst, kunnen een zin zwaarte geven, iets benadrukken, gewichtigdoenerij weergeven. Ik besloot telkens als Vermees een bijwoord gebruikte, dat op te peppen tot een ouderwets bijwoord, waarvan ik nu eindelijk een nuttige, bruikbare lijst aanlegde: dermate, voorheen, eerdaags, welhaast, menigmaal, sedertdien, etc. Op die manier kon ik de woorden van de hoofdpersoon van sfeer voorzien. En vooral zijn pedanterigheid uit laten komen met het woord: ‘stellig’.

Liesbeth van Nes

Vertalersgeluktournee, april -mei 2014